

Characteristics of the Works of Charles Dickens

Berdiyeva Sitora Utkirovna,
Osiyo Xalqaro Universiteti
“Tarix va Filologiya” kafedrası assistenti

Abstract:

This article talks about the life and literary career of great British writer Charlz Dickens, and his unique style of writing, specific feature of his works.

Keywords: psychological features, character, symbolism, stylistic devices, satire.

Introduction

Buyuk Britaniyalik yozuvchi Charlz Dikkens eng mashhur roman yozuvchilardan biri bo‘lib, u ingliz adabiyotida juda katta o‘rinni egallagan. Uning “Devid Kopperfild” “Oliver Tvist” “Ikki shahar haqidagi hikoyalar” va “Buyuk umidlar” kabi klassik asalari dunyo adabiyoti o‘z o‘rniga ega bo‘lgan asarlardandir. Charlz Dikkens 1812-yil 7-fevralda Portseydagi (hozir Portsmutning bir qismi) Angliyada tug‘ilgan. Charlz Dikkensning oilasi keyinchalik otasining qarzlari tufayli og‘ir ahvolga tushadi va Londonga ko‘chib o‘tishadi. Keyinchalik otasi harajatlarni qoplash va qarzlardan qutilish uchun zavodga ishga kiradi. Charlz bunday zavodga otasiga yordam berish maqsadida borib turardi va bundan uyalar edi.

Charlz Dikkens ajoyib asarlarni yaratishga muvaffaq bo‘ldi va yozuvchi ko‘pincha fojeali voqealar bilan kulgili kinoyalarni birlashtirdi. Uning asarlarida aks etgan mehnatkashlar hayoti va shafqatsiz holatlarga tushgan holatdagi his-tuyg‘ularni o‘quvchilar bilan bo‘lishadi. Uning romanlari ketma-ket tarzda nashr etilgani uchun, kitobxonlar ko‘pincha kitob haqida bilishga intilishardi. Charlz Dikkensning mashhurligi Amerikaga qadar tarqaldi, chunki Nyu-Yorkdagi amerikaliklar britaniyalik kemalarni qanday kutib olishlari haqidagi hikoyalar ham bor edi. Ular Charlz Dikkensning seriyali romanlari nashrini intizorlik bilan kutishardi birida nima sodir bo‘lganligini bilib olishdi.

Charlz Dikkens xalqaro darajada shon-shuhratga ko‘tarilib shon-shuhratini ko‘tarib, 1842 yili 30 yoshida Qo‘shma Shtatlarga tashrif buyurdi. Amerika jamoatchiligi uni hurmat-ehtiram bilan kutib oldi, sayohati davomida ko‘plab ziyofatlar va bayramlarga taklif qilindi. Nyu-Yorkda Charlz Dikkens Louellning Massachusetts shtatidagi fabrikalariga tashrif buyurdi, 5 ta eng xavfli hududlarini ko‘zdan kechirib chiqdi. Angliyaga qaytib kelgach, Charlz Dikkens amerikaliklarning ko‘pchiligini xafa qilgan Amerika safarlari haqida yozadi. 1840-yillarda Charlz Dikkens yana jiddiy romanlar yozishga kirishdi. 1842-yili Charlz Dikkens “Barnabiy Rudge” deb nomlangan yana bir roman yozdi. Keyingi yil “Martin Chpigvit” romanini yozish paytida Charlz Dikkens Angliyaning Manchester shahridagi sanoat shahriga

tashrif buyurgan edi. U ishchilar yig'ilishiga murojaat qildi va keyinchalik u uzoq sayohat qildi va Buyuk Britaniyada ko'rgan iqtisodiy tengsizlikka qarshi norozilik sifatida Rojdestvo haqidagi kitobini yozishga kirishdi. Charlz Dikpens Yevropaga 1840-yillarning o'rtalariga kelib sayohat qildi va yana roman yozish uchun Angliyaga qaytib keldi. 1848 "Dombey va O'g'il" 1850 "Devid Kopperfild" 1857 "Kichik Dorrit" Charlz Dikpens, o'rta asrlarda, dunyodagi eng mashhur shaxs bo'lib tanildi. U istaganicha sayohat qilishni va Italiyada esa yozlarni o'tkazdi. 1850-yillarning oxirlarida u birinchi marta ko'rgan va bolaligidan hayratga solgan Gad Hillni uyini sotib oldi. Uning dunyoviy yutug'iga qaramay, Charlz Dikpens yana muammolarga duch keldi. Oilasida 10 ta farzand bo'lgani bilan ularning turmushlari tinch emas edi. Charlz Dikpensning chuqur ijtimoiy sadoqati va ijtimoiy kamchiliklardan xabardorligi bolalik tajribasiga borib taqaladi. Uning otasi 1813-yilda to'lovga layoqatsiz qarzdorlar to'g'risidagi qonunga binoan Marshalsi qarzdorlar qamoqxonasida qamaladi va Charlz Dikpens o'n ikki yoshida poyabzal qoralash fabrikasida ishlashga majbur bo'ladi. Voyaga yetganida Charlz Dikpensda kuchli ijtimoiy vijdon, ijtimoiy va iqtisodiy adolatsizliklar qurbonlariga hamdard bo'lish qobiliyati rivojlanadi. 1858-yil 6-sentyabrda o'zining do'sti Uilki Kollinzga yo'llagan maktubida Charlz Dikpens ijtimoiy majburiyatning ahamiyati haqida shunday yozadi: "Har bir sodir bo'layotgan narsa xatosiz ko'rsatib turibdiki, siz dunyoni to'xtata olmaysiz; siz uning ichida ekanligingiz, unda bo'lishingiz; o'zingizni undan uzib qo'ymoqchi bo'lgan lahzada o'zingizni noto'g'ri holatga keltirishingiz; siz u bilan aralashishingiz va undan yaxshi foydalanishingiz va savdolashishda o'zingizdan eng yaxshisini qilishingiz kerak" Charlz Dikpens adabiyotning, xususan, romanning axloqiy va siyosiy salohiyatiga ishongan va u o'z badiiy adabiyotini axloqiy va ijtimoiy islohotlar haqidagi bahslar uchun maydon sifatida ko'rgan. Ijtimoiy tahlil romanlarida Charlz Dikpens adolatsiz iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlarning ochiq tanqidchisiga aylandi. Uning chuqur ijtimoiy sharhlari kitobxonlar ommasining jamoaviy xabardorligini oshirishga yordam berdi. Charlz Dikpens hokimiyat qarorlarida tobora kuchayib borayotgan jamoatchilik fikrining paydo bo'lishiga katta hissa qo'shgan. Bilvosita u bir qator huquqiy islohotlarga, jumladan, qarzlar uchun g'ayri insoniy qamoqni bekor qilish, sudlarni tozalash, jinoiy qamoqxonalarni yaxshiroq boshqarish va o'lim jazosini cheklash kabi islohotlarga o'z hissasini qo'shgan.

Inson tabiatini ochib berishning yana bir yo'li uning hissiy reaksiyalarini ko'rsatishdir. Inson tabiatini tasvirlashda unga tegishli bo'lgan e'tiqod, mafkura, fikr, uning to'g'ri va noto'g'ri qaror qabul qilishi ham ifodalanishi kerak. Bundan tashqari insonning jamiyatga, yaratuvchiga, boshqa mavjudotlarga, uning jismoniy va psixologik muhitiga munosabati va eng muhimi, xarakterning hayotga munosabati haqidagi ma'lumotlar qahramonning tabiatini to'la-to'kis yoritib beruvchi omillardir. Yozuvchi ko'pincha xarakterlashning boshqa texnikasi sifatida qahramonlarining nutq xususiyatlaridan foydalanadi.

Umuman olganda, Ch.Dikpens qahramonlari bir sahifada yoki bir bobda to'liq tasvirlab berilmagan. Ch.Dikpens romanning oxirgi bobigacha ulardagi yangi va dramatik xususiyatlarni ochib berishda davom etadi. Uning qahramonlari roman qahramonlariga qaraganda ko'proq dramatik personajga o'xshaydi. Ularning har biri nutq xususiyatlariga ko'ra individual xarakterga ega personajlardir. J. Fordning fikriga ko'ra, ularning nutq xususiyatlari

xuddi shunday ta'kidlanadi: "Xususiyat va universallik haqidagi barcha xususiyatlar kontekst bilan bog'liq bo'lishi kerak. Charlz Dikkensning eng muvaffaqiyatli tomoni shundaki, qahramonlarining xarakteri ularning nutqidan yaqqol ayon bo'ladi".¹

Lingvistik yozuvchilarning nutqi o'ziga xos va shaxsiy nutq sifatini bildiruvchi aniq so'z va ifodalarga ega bo'ladi. Har bir yozuvchi talaffuzi, tuzilishi va ma'nosi, har xil til darajalariga ko'ra individual nutq xarakteriga egadir. Ba'zida kishi doimiy ravishda ma'lum lingvistik iboralarni ishlatadi. Shu xususiyatlardan adabiyotshunoslar kimning asari qanday ekanligini ajratib olishadi. Ushbu til farqlarini bilgan holda, romannavis ana shu jihatlarga alohida e'tibor beradi va personaj yaratishda ularni ta'kidlaydi.

"Qashshoqlik" - Dikkens quyi tabaqalar qanchalik baxtsiz ekanligini ko'rsatadi. Oliver Twist bilan u qashshoqlarning ahvolini ularning barcha qashshoqliklari bilan qattiq realizm bilan tasvirlashdan qochmaydi.

Dikkens romanni yozayotgan 1830-yillarda Londonda jinoyat juda katta muammo edi. Jinoyat haqidagi roman va pyesalar juda mashhur edi. Ba'zi romanchilar jinoyat haqida yozishgan, chunki ular jinoiy xatti-harakatlarning manbai yoki jinoyat to'liqining mumkin bo'lgan yechimlari haqida alohida fikrga ega edilar. Boshqa romanchilar jinoyat sotilishini bilganlari uchungina jinoyat haqida yozishgan. Dikkens kambag'al odamlarni jinoyatga yo'l qo'ymaslik uchun jinoyatchilar haqiqatda qanday yashashlarini ko'rsatmoqchi edi.

Yaxshilik va yovuzlik - Dikkens yaxshilik va yovuzlik o'rtasidagi kurashni ko'rsatadi, yomon qahramonlar doimo yaxshilarni manipulyatsiya qilishga urinadi, mavzu Viktoriya davridagi mashhur mojaro edi, "Baxtli yakun" yovuzlikka qarshi kurashda yaxshilar g'alaba qozonadi. Spirtli ichimliklarni suiiste'mol qilish - spirtli ichimliklar barcha ijtimoiy tabaqalarda, asosan Faggin atrofida mast bo'lgan.

Bolalarga nisbatan ruhiy va jismoniy zo'ravonlik – bolalar har qanday mehr va mehrdan mahrum bo'ladilar, ular haqoratlanadilar, qo'rqishadi, dahshatli sharoitlarda yashaydilar, *"a wretched home where one kind word or look had never lighted the gloom of his infant years"* (a description of the baby-farm) "birgina yaxshi so'z yoki qarash uning go'daklik yillarining g'am-g'ussasini yoritmagan baxtsiz uyda" (chaqaloq fermasining tavsifi), Dikkens bolalarga nisbatan zo'ravonlikka tanqidiy urg'u beradi, bolalarga ishxonalar va bolalar fermalarida kamroq ovqat beriladi, ish beruvchilar faqat arzon bolalar mehnati bilan olingan foydani ko'rdilar.

Dikkens hazil va masxara bilan tajovuzkorlik va shafqatsizlikni yonma-yon qo'ygan misollar ko'p; bir misol, uchinchi bobda janob Gamfildning kirishi:

"alternately cudgelling his brains and his donkey too"

Bu tomoshabinlar tomonidan kulgiga sabab bo'ladi va Gemfild haqida kulgili yoki ahmoqona taassurot qoldiradi.

Keyinchalik Gemfild va kengash o'rtasidagi sahnada, kulgidan qurol sifatida foydalanish va tajovuzkorlik va zo'ravonlik bilan uzviy bog'liqligi, u kengashga aytganida yana namoyon bo'ladi:

¹Ford, George H. The Poet and the Critics of Probability. Dickens: Collection of Critical Essays.-1967

“Boys is wery obstinit, and wery lazy gen’lmen, and there’s nothink like a good hot blaze to make ’em come down with a run. It’s humane too, gen’lmen, acause, even if they’re stuck in the chimbley, roasting their feet makes ’em struggle to hextricate theirselves”

Oliver - bu Dikkens tomonidan jamiyatdagi kamchiliklarni ko‘rsatish uchun ishlatiladigan vosita. U jamiyatdagi turli adolatsizliklarni yoritadi. Oliverdan foydalanish orqali jamiyatning zaif qatlamlariga ovoz beriladi. Oliver duch kelgan qahramonlarning har biri o'sha davr jamiyatida keng tarqalgan turli xil buzilgan ijtimoiy-siyosiy jihatni ifodalaydi. Missis Mann va janob Bamble kambag'al qonun va Workhouse tizimining ikkiyuzlamachilik va buzuqligini ta'kidlaydilar, Fegin esa ochko'zlik va materializm timsoli sifatida yaratilgan.

Dikkens ushbu kitobda juda ko'p simbolizmdan foydalanadi. Foydalanishdan biri semirishga ishoradir, bu teskari yo'l bo'lib, uning yo'qligiga e'tibor qarab, ochlikni ramziy qiladi. Oqilona to'yinganlik uchun yetarli darajada farovon deb hisoblanishi mumkin bo'lganlar qashshoqlik va to'yib ovqatlanmaslikning ramziy qarama-qarshiligini ko'rsatadi.

Masalan, cherkov kengashi quyidagilardan iborat: *“eight or ten fat gentlemen”*; ishxona xo'jayini esa, *“fat, healthy man”*; Bamble- *“portly person”*; Gayls semiz va Britls *“by no means of a slim figure”*; Janob Losbern *“a fat gentleman”*; *“Bow-street”* yuguruvchilardan biri *“a portly man”*. Boshqa foydalanish - yovuz odamlarni xavfli hayvonlar yoki odatiy sahna yovuz odamlari sifatida tasvirlash. Yomon narsalar sodir bo'lganda ob-havo odatda sovuq va yomg'irli bo'ladi.

Ko'rinib turibdiki, Dikkens Oliver Tvistda istehzo, satira va hazildan katta ta'sir o'tkazish uchun ishlatadi va buni dastlab tuyulishi mumkin bo'lgan darajada oddiy emas. Uning istehzo va hazildan qurol sifatida foydalanishi yuqori tabaqa vakillarining kambag'allarga nisbatan qo'pol muomalasini yaqqol ko'rsatib turibdi va tomoshabinlarni hayratda qoldirishga xizmat qiladi va tasvirlanayotgan nohaq va noo'rin vaziyatlar bilan birga kulishda noqulaylik tug'diradi. Dikkens ishlatgan satira, garchi mubolag'a bo'lsa ham, tasvirlanayotgan jamiyatning kulgili va noo'rirligini ochib beradi, shuningdek, kambag'allar qonuni va o'sha davrdagi ishxona tizimining ta'sirining haqiqiy tasviri bo'lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Bayley, John. *“Oliver Twist: ‘Things as They Are’”*, in: John Gross, Gabriel Pearson, eds., *Dickens and the Twentieth Century*. Toronto: University of Toronto Press. -1962.
2. Brook, G. L. *The Language of Dickens*. London: Andre Deutsch. Collins, Phillip. (1962). *Dickens and Crime*. London: Macmillan. (Ref:1964) Dickens, Charles. *Bleak House*, London: Penguin. (ref:1971 and abbreviated as BH). -1970
3. Dickens, Charles. *Little Dorrit*, London: Penguin Books. (ref:1985 and abbreviated as GE)
4. Ford, George H. *The Poet and the Critics of Probability*. Dickens: a Collection of Critical Essays.-1967
5. Ghent, Dorothy Van. *The Dickens World: a View from Todger’s Dickens*. Dickens: a Collection of Critical Essays. Martin Price. (Ed.) Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall. -1967

6. Lucas, Gyôrgy. The Meaning of Contemporary Realism. (Çağdağ Gerçekçiliğın Anlamı. Cevat Çapan. (trans.). İstanbul: Payel Yayınevi.) -1984
7. Martin Price. (Ed.) Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
8. Orwell, George. Decline of English Murder and Other Essays. London: Penguin Books. - 1953
9. Perry, Bliss. A Study of Prose Fiction. Boston, Massachusetts: Houghton Mifflin Company. Cambridge: the Riverside Press. -1970
10. Sucksmith, Harvey Peter. The Narrative Art of Charles Dickens. Oxford: The Clarendon Press.-1970.

